

Dzieło to zasługuje na zainteresowanie nie tylko kanonistów, ale także innych historyków prawa ze względu na wpływ Roty Rzymskiej na orzecznictwo niższych trybunałów kościelnych i kształtowanie polskiej kultury prawnej.

Ks. Józef Krukowski

Piotr H e m p e r e k, Wojciech G ó r a l s k i, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego (Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., t. I, cz. I)*, Lublin 1995, ss. 189, Redakcja Wydawnictw KUL.

Ukazanie się tej książki należy odnotować z satysfakcją z kilku powodów. Przede wszystkim dlatego, że jest to kolejna część, od dość dawna opracowywanego przez środowisko lubelskich kanonistów i do dziś nie ukończonego *Komentarza do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*¹, którego przydatności, nie tylko dydaktycznej, nie można przecenić. Ponadto monografia ta, będąca całościowym opracowaniem historii źródeł i nauki prawa kanonicznego, wypełnia dotkliwą lukę w polskojęzycznej literaturze z tej dziedziny. Dotychczas używany w dydaktyce podręcznik I. Subery², którego nakład został już dawno wyczerpany, stał się opracowaniem niewystarczającym w odniesieniu do współczesnych źródeł prawa. Nie uwzględnia on bowiem, co zrozumiałe z uwagi na rok wydania, zbiorów prawa ogłoszonych po Soborze Watykańskim II, tj. *Kodeksu Prawa Kanonicznego (KPK) z 1983 r.* i *Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 r.* Z kolei podręczniki prawa kanonicznego dawne i współczesne, obejmujące całość przedmiotu, przedstawiają jedynie krótkie zarysy historii źródeł i nauki tego prawa³.

Recenzowana praca jest dziełem dwóch autorów, których nazwiska od dawna związane są z Wydziałem Prawa Kanonicznego i Świeckiego KUL. Pierwszą jej część opracował bp Piotr Hemperek, zmarły w 1992 r. profesor prawa kanonicznego, były rektor KUL. Materiał opracowany i przygotowywany przez niego do druku stanowi efekt wykładów z historii źródeł prawa kanonicznego, które prowadził przez kilkanaście

¹ Dotychczas ukazały się następujące części komentarza: t. II, cz. III: (księga II: *Lud Boży*, cz. III: *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*), Lublin 1990; t. III: (księga III: *Nauczycielskie zadanie Kościoła*; księga IV: *Uświęcające zadania Kościoła*, Lublin 1986; t. IV (księga V: *Dobra doczesne Kościoła*; księga VI: *Sankcje w Kościele*), Lublin 1987; t. VI: *Divinus perfectionis magister*, Lublin 1987.

² *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Warszawa 1977².

³ T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 1985, s. 87 nn.; E. S z t a f r o w s k i, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. I, Warszawa 1985, s. 28 nn. Z podręczników napisanych przed ukazaniem się KPK w 1983 r. wymienić należy znane, 3-tomowe opracowanie F. B a c z k o w i c z a, *Prawo kanoniczne*, t. I-III, Opole 1958, w którym także został przedstawiony krótki zarys historii źródeł prawa kanonicznego.

lat. Po jego śmierci i odnalezieniu tekstu zaplanowaną przez bpa P. Hemperka pracę dokończył ks. profesor Wojciech Góralski, znany specjalista z dziedziny kościelnego prawa małżeńskiego i historii polskiego prawa synodalnego, autor m.in. *Wprowadzenia do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*⁴.

Praca, prócz wprowadzenia (pojęcie i podział prawa, przedmiot historii prawa kanonicznego, pojęcie i podział źródeł prawa) składa się z trzech rozdziałów, z których drugi, najobszerniejszy, dzieli się na cztery mniejsze działy.

Pierwszy rozdział przedstawia źródła istnienia (*fontes iuris existendi seu essendi*) prawa kanonicznego. Autor wymienia i krótko charakteryzuje źródła tworzenia prawa: prawo boskie, naturalne i pozytywne, Prawo Apostolskie i prawo stanowione przez Kościół. W rozdziale drugim autor omawia źródła poznania (*fontes iuris cognoscendi*) prawa kanonicznego. Rozdział ten został podzielony z chronologicznego punktu widzenia na cztery części: zbiory przed Dekretem Gracjana (1), zbiory tworzące *Corpus iuris canonici* (2), zbiory od *Corpus iuris canonici* do KPK z 1917 włącznie (3) i zbiory od KPK z 1917 do KPK z 1983 r. (4). Z kolei rozdział trzeci przedstawia pojęcia, krótki zarys powszechnej historii nauki prawa kanonicznego i dzieje rozwoju tej nauki w Polsce.

Tytuł opracowania wskazuje, że jego przedmiotem są dwa działy: historia źródeł i historia nauki prawa kanonicznego. Jednak zasadniczą materię książki (s. 5-175) stanowi historia źródeł prawa kanonicznego. Drugi dział został potraktowany bardzo skrótowo. I tak rozwój nauki prawa kanonicznego jako dyscypliny naukowej został przedstawiony jedynie w krótkim zarysie (s. 176-179). Brakuje np. szerszego omówienia metod prac dekretystów, dekratalistów i innych szkół, których przedstawiciele zajmowali się interpretowaniem tekstów prawno-kościelnych. Czytelnik nie znajdzie także szerszego omówienia rozwoju literatury kanonistycznej. Praca lapidarnie, w kilku zdaniach (s. 178), przedstawia jedynie objaśnienia terminów oznaczających różne rodzaje piśmiennictwa kanonistycznego (*glosa, apparatus glossarum, glossa ordinaria*, suma, komentarz, traktat). Nie ma szerszego omówienia kierunków rozwoju literatury i nauki prawa kanonicznego w czasach nowożytnych i współczesnych. W pracy nie wspomina się także o współczesnych metodach uprawiania kanonistyki. Opracowanie historii rozwoju nauki prawa kanonicznego w Polsce (s. 180-182) obejmuje jedynie listę ośrodków nauczania kanonistyki i wykaz kanonistów polskich, począwszy od Wawrzyńca Polaka; listę zamyka nazwisko Edwarda Szafrrowskiego. W tym zestawieniu brakuje jakichkolwiek biogramów i omówienia dorobku tych autorów, a także współczesnych; nazwiska klikudzięściciu kanonistów zostały opatrzone jedynie datą śmierci.

Historia źródeł i literatury prawa kanonicznego jest przedmiotem wprowadzającym do studiów kanonistycznych; w programie studiów jest on umieszczony na pierwszym roku. Poszerzenie książki o omówienie współczesnych ośrodków kanonistycznych, zakres i kierunki prowadzonych badań, a nawet zestawienie wydawanych obecnie serii i czasopism naukowych znacznie podniosłoby jej wartość i użyteczność.

Wykaz publikacji (s. 183) zawiera zaledwie kilkanaście podstawowych pozycji, głównie w językach obcych. Szkoda, że nie jest on bogatszy zwłaszcza o polskojęzyczną literaturę w odniesieniu do zagadnień omawianych w poszczególnych rozdziałach.

⁴ Lublin 1991.

Praca została wydana dość starannie. Nie zawiera jednak jakichkolwiek indeksów, zestawień czy wykazów; z edytorskiego punktu widzenia należy to uznać za pewien mankament.

Niezależnie od uwag krytycznych, które ośmieliłem się zgłosić, omawiana praca niewątpliwie okaże się użyteczna, przede wszystkim dla studentów prawa. Jej wydrukowanie ma szczególne znaczenie obecnie, w okresie, kiedy wzrasta liczba studentów zaocznych prawa kanonicznego. Zapewne do książki sięgną także i ci czytelnicy, którzy są zainteresowani procesami powstawania prawa kanonicznego i jego zbiorów. Poznanie przyczyn, celów i okoliczności powstania kościelnych norm prawnych jest niezbędne do właściwego zrozumienia, interpretowania i stosowania współcześnie obowiązujących przepisów. Sądzę, że omawiana pozycja okaże się bardzo pomocna w osiągnięciu tych celów.

Ks. A. Dębiński

Henryk M i s z t a l, *Polskie prawo wyznaniowe*, t. I: *Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, Lublin 1996, ss. 374, RW KUL.

Najnowsza pozycja książkowa ks. prof. Henryka Misztala stanowi pierwszą część podręcznika akademickiego dla studentów wydziału prawa. Jest to obecnie bez wątpienia najlepsze, najbardziej obiektywne opracowanie w dziedzinie prawa wyznaniowego. Dzieło poprzedzone przedmową prof. Wojciecha Łączkowskiego składa się ze wstępu, trzech części merytorycznych oraz wykazu ważniejszych źródeł i literatury. W części pierwszej, zatytułowanej *Zagadnienia wstępne*, a składającej się z trzech rozdziałów, omówione zostały podstawowe pojęcia (rozd. I), zagadnienie wolności religijnej (rozd. II) oraz systemy stosunków między państwem a Kościołem (rozd. III). Część drugą stanowi omówienie historii stosunku państwa do Kościoła i innych związków religijnych w Polsce od początków państwowości polskiej aż do zakończenia II wojny światowej. Trzecia, najobszerniejsza część, jest poświęcona prawodawstwu i polityce wyznaniowej PRL. Właśnie ta zmieniająca się polityka stanowi tutaj kryterium podziału na poszczególne rozdziały.

Autor, podejmując się całościowego opracowania zagadnień z polskiego prawa wyznaniowego, musiał sprostać wielu trudnościom. Prawo wyznaniowe ma tę specyfikę, iż w przedmiocie jego zainteresowania są normy prawne różnego pochodzenia (prawo międzynarodowe, cywilne, administracyjne, konstytucyjne, finansowe i inne). W sprostaniu takiemu przedsięwzięciu konieczna jest zatem ogromna erudycja i wiedza z zakresu prawa kanonicznego, historii powszechnej i jej nauk pomocniczych, historii Kościoła, politologii i innych nauk. Ks. prof. Misztal, który od kilkunastu lat jest kierownikiem Katedry Prawa Wyznaniowego KUL (a dokładnie od r. 1979), zanim objął wykłady z tej dziedziny zajmował się prawem konstytucyjnym, cywilnym, administracyjnym, prawem pracy. Długo pracował także w administracji kościelnej, mając na co dzień do czynienia z interwencjami władz państwowych i politycznych w życie Kościoła. Jego